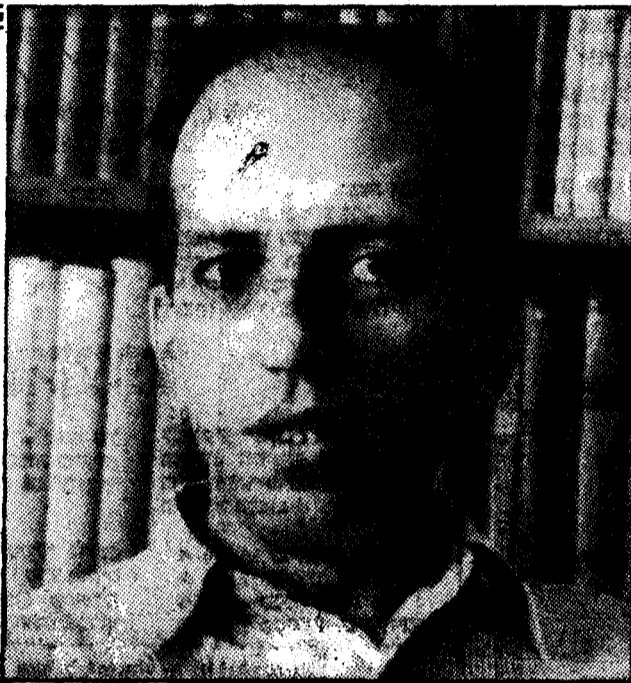


ללא סיסמה וללא דגל

אם לא תהיה ירושלים/ הספרות
העברית בהקשר תרבותי-פוליטי
מאת דן מירון
הוצאת הקיבוץ המאוחד, 256 עמ'

מאת יורם ברנובסקי

דן מירון משתייך
למהנה "הקיפורים"
בספרותנו, כשהוא
מסמר לפרקים את
מחטיו ותוקען על
ימין ועל שמאל -
אף שהוא עצמו,
במדומה, היה מעדיף
להימנות דוקא עם
"השועלים".



בפתחת מסתו "ספרות יהודים: שיבה אל המציאות", שבמרכזו הספר הניחן, מזכיר דן מירון שורה של קונצפציות בדבר גבולותיה ומקורותיה של הספרות העברית החדשה, והוא איך פותח באחד כמה מושגים נודעים שריבויים מאפשר לעמוד לאלתר על הבעייתיות של התחום והמקור של ספרות זו שאפשר כי היא בגדר "ספרות עברית" ואפשר בגדר "ספרות יהודית", ושמה "ספרות ישראל" וכך. כל שם הבעיות הדרכות בו, כל מושג והקונצפציה הגדולה שמאחוריה ומיד לאחד הסיקור המוקדם הכללי הוא תורה, או מעמיד עצמו במקומו של מי שעשוי לתהות: "היש טעם בכל המיטאספרות הזאת? האם אין בעיסוק בה משום שעשוע סמאנטי, שאסור לו לבוא במקום העיון בגוף החומר הספרותי, שאותו הוא מבקשת, כביכול, להאיר ולפרש? האם אין בחתפנות הכלתי-פוסקת אליה משום בריחה מן הריאליטת של הספרות לעבר השתק פרוזתיה המעומעמות בראי האידיאולוגיות התרבותיות, וגו'". כמה שורות לאחר מכן הוא משיב על התמיהה האפשרית הזאת, כצפוי, "בלאו דרמשמע". כצפוי - שודי ספרו החדש כולו, המכנה מספר מאמרים ומסות מן השנים האחרונות, שנכתבו כולם בהקשר פוליטי-תרבותי ומתוכו, מציג את עצמו כהמשך המיטאספרות העצומה הזאת השואלת לתחומיה, מקורותיה ויעדיה של הספרות העברית. הקונצפציה הגדולה ורדשה לה לספרות - זו הנחת הספר הזה - לא פחות מן ההתבוננות הפרטנית, מן העיון ביצירות הבודדות, בגושה הניקודת ששלטה בכיתה ובמערב, וגם בישראל, כעשורים האחרונים. זו המתכחשת לעיון בהקשר ההיסטורי האידיאולוגי ושכיסה היא "הקריאה מקרוב" של השיר המסוים והספר וכיוצא.

בהקרה הראשונה מבין ההערות למסה, הפותחת את הקובץ החדש "מיוזמים ובונים לבני בלי בית", מביע מירון את געגועיו לביקורת הישנה, האידיאלית, שקרנה ידעה בחשפעת הסטרוקטוראליזם המערבי (ושמקורו מאסכולה רוסית הפורמאליסטית, במידת מה האופנת בישראל של העשורים האחרונים). הוא מתגעגע לביקורת הניסטורית, אם גם מתוך הכרה שהאידיאל הוא כמעט שבו "זוהלתה" והפגמות הניסטוריות והסטרוקטוראליזם להשלים זו את זו (עמ' 187). אין שספק שזו עמדה נאותה שאי-אפשר לתפוס בה.

אבל נשוב למסה "ספרות יהודים: שיבה אל המציאות". היא מקדשת בליקרה להצגתה של הקונצפציה הגדולה של רב סרן בדבר "ספרות ישראל" כוללת שיש בה מקום לא רק לספרות העברית כששוחה אלא גם לספרות האידית והאיטלקית שנקתבה בלשונות שונות על-ידי יהודים ולמען יהודים. מירון מציג את תוארו של מדרורבו ומשיג עליה, כשחושגנו העיקרית היא על כך שהתוארו הזאת אינה מוצאת מקום בתוכה ורוקקת לספרות הישראלית שתי גובתיו של סרן עליה היו מופיעות, מקיפות ומכל מקום מעטות. הצגת תורתו של סרן הודת בשתי מסות נוספות בקובץ, אחת המוקדשת לסרן לבדו (דב סרן: בדרך אל הכוללות), וכיחן שימחה בדברים שנישאו במסיבה לכבוד יום הולדתו השבעים של סרן אין למצוא בה דברי השגה ובקורת שידים כמו במסה הקודמת. אך התורה מוצגת עוד קודם לכן בחיבור הקרוי "ספרות עברית חדשה: ציפיות ציניות ומבטות ישראליות", והיא מוצגת שם כבר כמה קונצפציות גרד לוח אחרות. של אחר-העם ושל קורצווייל בעיקר. כאן מוצגת התאוריה ומעולית הביקורת עליון בהיחוד מציג מירון את השגותיו על התאוריה של סרן ושל קורצווייל (אחר-העם זוכה רווקא לאפולוגיה נלהבת למדי, כאן ובמקומות אחרים בספר, ומאשים את שניהם באותו הטאק והזעלמות מן הספרות הישראלית או המחמנית, כשגוף נעשו. הספרות לאבני-הגבני בנישגם לספרות החדשה.

ואמנם ביקורתו של מירון על התאוריה הגדולה של קורצווייל ושל סרן נראית לי בתקופת ה"הוליווד", כהתאוריה של סרן והיא נהגה אפילו מפורש. קורה, והיא מפני הכבוד שהוא רוחש לבעליה (והואה והקרב שב מירון), שודי תאוריה זו פתוחה להתקפה כוללת כמעט באותה מידה שהיא עצמה שאפה להיות כוללת, או "כוללת".

כך או כך, מירון אינו מרצה מן התאוריה הגדולה של קורצווייל ומירון, "וקסיקס אנו, בין השאר, גם לחשיבה ספרותית חדשה...". הוא מצדד לקראת סיוח המסה שבה הוא מתוכנה את התאוריה של רב סרן. ואמנם, אם היינו ווקסיקס ולתוכחת שודרשה חשיבה ספרותית חדשה שכואות, שכל הקורשות אל הסככות עוד, ודי מירון הקדיש את עיקר ספרו להבאת הכוחות כאלה. אלא שמעבר לביקורת עילית - אך אולי מיותרת, במספר של חשבון, שכן מי עוד מתייחס כר צינות אל הקונצפציות הגדולות של קורצווייל או של סרן, שלא לרבר על אחר-העם - אין ספרו של מירון "אם לא תהיה ירושלים" מסתק ולו רחן להצגתה של אותה חשיבה ספרותית חדשה שבה דרשה לנו. מירון מתגלה כאן, אולי אף ביותר שאת מושג בחיבוריו האחרים, כ"קסלר" עילי, אם גם לא הממין אלכאנטי מבי חזית כליהקטילה שלו, המבטיחכמו שגנה עוד מעט הוא יצא מעבר לקטייה לעבר הצעות וישות, אחרות.

וההבטחה אינה מתמלאת. על מן קשה להימנע משעמה של אכזבה מסוימת שאותה נהג מקריאת "אם לא תהיה ירושלים" גם מי שסבור שמירון עושה עקירה חשובה בביקורת הרוסית של הקונצפציות של קורצווייל. מיו. אלא שדומה שאין בידיו קונצפציות חדשות, או שאינו מוכן להעלותן, ועל כך להלן.

למא מטוב היה לו, אם כן, ללכת בדרך שונה לגמרי ולהצביע על המשל הכרחי של כל תאוריה כוללת, של כל "קונצפציה גדולה" שמה מטוב לוותר בכלל על הקונצפציה של הקונצפציות אבל לא הוא מגן, כפי שצוטט בתחילת הרשימה הזאת, בלחש רב על הצורך בקונצפציות כוללות שכאלה. אמנם, לקראת סופה של המסה הקוטלת את התאוריה של קורצווייל ושל סרן הוא מרמז על אשטרות כמות באופן שאמנם, על רקע עיוורונם האופייני של התאורטיקנים, שגידון בדפים אלה, ראוי היה להימנע מהערמת תאוריות חזויות עתיד חרישים לספרות הישראלית. אלא שנתחת הספר הזה הוא, כאמור, שאין לחתור על העמדת התאוריה שכאלה. ואם כן, כלום לא מרן מירון ראוי לצפות להחך אף הוא אינו מעלה אותן, והוא תוך טענה בדבר ההכרח שבהן.

אי-ימנע מתמיד זה על הבטחה שנוכחתה גם היא מתגדת, ואף אינה מוצעת בגלוי, שיש שודא יתר תמנה מעורפלת מאוד אצל הקורא. והוצאות בחינת ההחשיבה הגיגית, ובכל זאת ריוקן ומבקר והחשיבה החשובה והחשוב בין מבקרי הספרות העברית שקמו בעשורים האחרונים נהגו להימנע מלעמוד על עקרונות הפוליטי אלא בדרך כלל עיקרית לפרשנות שודא סרן. עמדתו "הפוליטית" (בעצם, מרדע בודל לשיש מלה זו במרכאות כפולות) היא "גלויה וברורה למדי" טלה מרכאות-ציטוט, וכן שלי, מתוך עמ' 239). בדרך רק פה שהוא אינו - כגון שאיננו "יהודי משיח" וכך הוא מגדיר את רב סרן.

בעצם, הדבר היחיד הברור הוא שמירון הוא בעל אובססיות אחרות, שאינן נוגעות לו מנח בדרכו של אובססיות. וכך במשך שנים הוא רודף רדיפה "כוללת" ומאומית את המחוננת שבמכתברי הפומם העברי בימינו. היא נעמי שמר. להשמצתה הכוללת - כולל רמזים על המראה החיצוני שלה - הוא הקדיש שורה של תכניות רדיו, לפני שנים אחרות, עד שחיליה (מיצה) את ועמו במסגרת "מדינת מארץ יהודים" שנרפסה לפני כשלוש שנים בחוברת "אגרא" והוא טורח להביאה שוב בספר "אם לא תהיה ירושלים". היו כבר שהצביעו על כשלים וסעויות מסוימים בדברי הטיעונים ההוכחות של המסה הזאת, אך אולי חשוב יותר לתמונה על איש שמבחינת רכות מציג דימוי ראצינאלי למדי (למדי, מלה חביבה עליו), והוא עורך קאמטאניה קודרת כגון תרומה עליוה ומקסימה, ובמהותה אנטי-אידיאולוגית. כמו זו של נעמי שמר לתרבות, אבל זו אחת

התשובות האפשריות לכמה תמיהות, לחיוב ולשלילה, שמעורר הספר "אם לא תהיה ירושלים". מעל לכל מעלה התאוריה הפסיכולוגית הקטנה שלי אפשרות לפתרון התמיהה בדבר הויוקן המעורפל כל כך של דן מירון, כפי שהוא נשקף מספרו זה, שלכאורה הוא אולי האישי בספריו.

לקבוצת מאפייני הטיפוס הפסיכולוגי של ה"אידיא" לוגי" שייך גם הצורך של מירון לחזור ולהתריע לאורך כל המסות וההוצאות של הספר על שעת המשבר שאנו מצויים בה. כבר כעמוד השני מרובר על "המשבר התרבותי החריף שאנו נתונים בו" (שתובע, כמובן, "הארה חריפה"). המלה הקטנה-הגדולה הזאת, "משבר" חודרת אחר-כך שוב ושוב לאורך הספר. והנה עת-משבר היא בשביל "האידיאולוג", המדיום הטבעי שלו, כביכול, היא מה שהמים הם בשביל הרג. בתולדות התרבות היהודית במאה השנים האחרונות - היא גם לפני כן, אך הספר עוסק במאה האחרונה - אין יום אחד שבו לא היה אפשר לצעוק "משבר", ולדרוש על לתמורה כטרם פורענות. למעשה, המושג משבר איכך הניה ממכנו בשל תקפותו הלא-פוסקת. הקחיה המתבונן במציאות - מעשה אנטי-אידיאולוגי במהותו - עשוי גם לתמוה ולשאל האמנם בריק התקופה האחרונה היא תקופה של "משבר תרבות" מיוחד, חמוד מן הקודמים.

כמובן, אופנתי גם כיום (ומתי לא?) לדבר על "משבר", אך אני מודה לבושתני שהתקופה האחרונה נראית לי רחוקה כתקופת פריחה לתרבות הישראלית, כדאי לספרות הישראלית, פריחה היכולה לאשש דווקא את תוקפו של כלל היסטוריוסופי אחר שהוא פוליטי-חברתי עשוייה להעלות למצב של פריחה: את הספרות והתרבות בכלל. עובדה היא על כל פנים, שחשנה האחרונה הייתה שנת-שלואת בתחום הרומאן העברי גם סימנים אחרים של מה שקרוי ה"באס" התרבותי נראים כהתגשמים. ולא דווקא מלאכתיהם או מנופחיהם. מירון כותב את דבריו (ומצוטטים, למשל) באוגוסט 1985, אך כיוון שמצא לנכון להביאם פתח כנתינתם הראשונה נרמה שהוא ממך עליהם את דעתו. אך עשוי להסתבר שתחויות המשבר שלו התברו אז יתברו, ויתגלה כבר מה שברור במידה רבה זה כבר שגם תאודטיקורמטריים זה טועה ומטעה בהבחנות שלו לגבי ההווה ושמה לא ירחק היום כאשר חוקר-ספרות כלשהו יצחק אותו אל קודמיו. על סרן וקורצווייל, למשל, ויצביע על ההחמצה העיקרית שלהם החמצנת את ספרות ההווה שלו... אמנם, בניגוד לסרן או לקורצווייל, מירון הוא תאודטיקן ללא-תאודיה. אידיאולוג ללא אידיאולוגיה, ואיננו יודע להתחיל אם זה לטובתו או לרעתו.

אין בכוחתי לנחת אחרי אופנת ההתקפות על מירון שלאחרונה היו לה ביטויים רבים במיוחד, בין השאר תוך תגובות על הספר הזה (כגון בביקורתה של זיה שמיד על הספר "במערב"), אין לי ספק שהוא גדול הביקורת העברית בימינו, למרות טעויותיהם הרבות שלו, וכמה ליקויים שאני מבחש את קיומם כמבנה הפסיכולוגי-האינטלקטואלי שלו. אם אמנם הוא חושש מפני האידיאולוג שבו ואינו מוכן לתת לו ביטוי, אני סבור שהוא גורם עולל לעצמו ולקוראיו, שהרי יש חשיבות, כפי שיש מקום לאידיאולוג ולתאודטיקן, אי כשהאידיאולוגיות שלו והתאודיות מכוונות ומטעות. ככלות הכול לא רק "השועלים" אלא גם "הקיפור" עשוי להיות יותר גדול של תרבות, ואפילו קסמי השועל של דיים יותר וגיכרים יותר לעיני של האישי בחיוב. נרמה לי שרן מירון שייך לעם הקיפורים - לעתים כח קרובות אנו רואים אותו מסמר את מחטיו והף תוקען אותו על ימין, אך גם על שמאל ואף כי נרמה שלעולם הוא מאבד מרוב לחש את התכונה בין ה"אידיאולוגיה" - אך הוא אינו מרצה מן ההשתייכות הזאת וסבור שיש לו לשבת בין השועלים. (כלומר, המקרה של הפור בריוק למקרה של טולסטוי. מתוך משלו של מירון שיערו בריוק על הקיפור והשועל). כלל כוח יכול לגבוע, כמו במקרה של טולסטוי, לא דווקא מחוסר אינטליגנציה, אלא מעדרשה, משטעות.

גם כאם לא תהיה ירושלים" ניתנת והכוחות רבות לאינטליגנציה המזהירה של מירון ולשפע האריד של יידיעותיו בתחומים רבים. הקריאה בספר היא תמיד מאלפת, תרמה שהסגנון של מירון, המנוסח מאד בר גיל, וזכה כאן פעמים רבות בברק חריף, ופה ושם אף מצטיין במעין מכתמיות שלא ניכרה קודם לכן. ייתכן ש"הלחש האישי" המעורב בהנבטאותיה אלה והיה את הפרוזה של מירון והיפה בה ברק ואש החסרה גם בהישגיו הגדולים ביותר (כגון בספרו על ביאליק). אך דווקא על רקע ההתקומות הזאת מעצב להיתוכת שמירון אינו מקיים את הסבירות, ההבטחות של הסגר לוח האינטלקטואליות והיכרות שלו. בספר הזה אין כל סימן לתפיסה חדשה או מקורית של הספרות העברית המודרנית, אכן, אין כאן - דומה שיהיה זה עונש נאה לדרוש עליו טוד מסוריה של נעמי שמר דווקא - אין כאן כל סיסמה ודגל.